

»Nova etika«

Analiza nekih etičkih vidika pokreta New Age

Jasna Ćurković Nimac*

Sažetak

Članak u prvom dijelu donosi kratki fenomenološki prikaz New Agea te opisuje uzroke nastanka tog pokreta uslijed opće pojave religioznih pokreta te njegovu povezanost s postmodernističkim misaonim i društvenim gibanjima. New Age se smatra izdankom postmodernističkog stanja duha koje razbija kritičku znanstvenu spoznaju i pogoduje proizvodnji novih iracionalnih sustava misli. U drugom dijelu članak se bavi nekim najistaknutijim etičkim elementima u njegovoj ideologiji, kao što su etički relativizam, etički subjektivizam te nedostatak društvene etike. Autor smatra da je tzv. nova etika također dio globalnoga postmodernističkog nazora u odnosu na etičke obrasce, koju snažno obilježava minimalistički moral, oslobađanje od apsolutnih dužnosti, negiranje objektivnih temelja moralnosti i sl. Posljedica takvoga »voluntarističkog relativizma« u etici ima značajan odjek na duhovno stanje pojedinca, koji tako postaje prepušten sam sebi i raznim tehnikama samopomoći, te na društvo, jer društvenu strategiju ukida u korist pojedinačnog djelovanja. Ipak, New Age je nedvojbeno pokazatelj nedostataka u klasičnoj religijskoj ponudi, pa ga treba iščitati u svrhu prepoznavanja i ispunjavanja duhovnih praznina koje moderno društvo donosi.

Ključne riječi: New Age, etika, postmoderna, religija, relativizam, individualizam, antropocentrizam, kultura

Uvod

Iako je pokret New Age krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih preplavio Sjevernu Ameriku i Zapadnu Europu te izazvao niz kritika znanstvene zajednice¹, kršćanskih zajednica² i istočnjačkih religija³, znakovito je da gotovo nijedan ozbi-

* Dr. sc. Jasna Ćurković Nimac, Institut društvenih istraživanja Ivo Pilar. Adresa: Leharova 1, 52100 Pula, Hrvatska. E-pošta: jasnacurkovic@yahoo.com

1 Iako se newageovci često pozivaju na znanstvene discipline, posebno na kvantnu mehaniku i teoriju implicitnog poretka, te druge popularne znanstvene discipline poput nelinearne znanosti i hologramskih i drugih hipoteza i teorija u kozmologiji, mnogi znanstvenici iz područja fizike (John

ljan teoretičar morala ili filozofije morala nije posvetio posebnu pozornost fenomenu. Međutim činjenica da su najozbiljnije studije o fenomenu New Agea predstavljene na području sociologije, sociologije religije i religiologije govori o tome da je fenomen shvaćen prvenstveno kao sociološki i religiozni fenomen. Nešto se o njemu pisalo i na području psihologije, vjerojatno zbog povezanosti s Jungovim naslijeđem u smislu razaranja vlastitog Ja kako bi se ponovno rodilo sebstvo, a što podsjeća na newageovski poziv na osobnu preobrazbu i koncept samorazvoja, ali se i od njega razlikuje. Filozofija je prilično rubno posvetila pozornost fenomenu, posebno u okviru teozofskih i antropozofskih nauka. Teoretičari morala nisu ni mogli sustavno promišljati neku etičku teoriju pokreta jer ona jednostavno nije sustavno artikulirana. Međutim, promišljali su i promišljaju određene fenomene koji su se javljali u društvu i koji su na razini kulture ili društvenih tokova prethodili fenomenu ili se s njime podudarali, kao što je individualizam, etički i kulturni relativizam, kultura narcisoidnosti, slabljenje političke kulture i sl.

Poteškoće koje prate analizu etičkih momenta New Agea su prvenstveno epistemološke i metodološke naravi. Epistemološka poteškoća nastaje zbog nedostatka koherentnog učenja i jasno propisanih obilježja fenomena, dok se metodološka nadovezuje na onu epistemološku pošto nemamo jasnu sliku o naravi (jer je teško razlučiti radi li se o religiji, duhovnosti, filozofiji, svjetonazoru, pokretu ili sl.) ni o genezi fenomena (zbog toga što su mnogi elementi New Agea preuzeti iz različitih vjerskih i filozofskih tradicija te okultnih, magijskih praksi, alternativne medicine i sličnoga), a još manje o argumentiranim etičkim principima koji polažu pravo na univerzalnost, te je stoga metodološki vrlo teško ograničiti područje istraživanja i dati neki mjerodavan etički sud. Ipak, ono što teoretičari morala mogu napraviti je analiza sveukupnosti tih pojedinačnih raspršenih tendencija koje pretendiraju biti »nova etika«, kao i ideološke pozadine koja ima vrlo značajan utjecaj na moralnost pojedinca, preko zahtjeva za promjenom kolektivne svijesti, i na društvo.

Wheeler i Richard Feynman), astronomije (*Carl Sagan*), biologije (*Richard Dawkins*) i neurofiziologije (*Stuart Hameroff*) naglašavaju da s New Ageom znanost ne može imati bilo kakve veze i nikakvog kompromisa jer je riječ o iracionalnom vjerovanju i praznovjerju koje metodološki i logički nema potrebitih obilježja na osnovi kojih bi mogao isticati svoju poveznicu sa znanošću. Ono što posebno iritira znanstvenu zajednicu je činjenica da su predstavnici New Agea prisvojili i reinterpretirali neke znanstvene teorije, tvrdeći da one zapravo potkrepljuju njihova vjerovanja, i to čine na posve neznanstven i neempirijski način koji se kosi s egzaktnom znanošću.

- 2 Što se tiče kršćanskih zajednica, najdirektnija kritika dolazi iz redova Evangeličke crkve, ali ni druge kršćanske crkve ne zaostaju za njom. Naime New age je slaba varijanta društvenih sila s kojima se kršćanstvo bori već više od tri stoljeća: sekularizam, relativizam i antitradicionalizam. Stoga ga ne smatra konkurentom na religijskom području, već dijelom općih dekadentnih nastojanja. Više o katoličkoj kritici New Agea vidi u dokumentu *Isus Krist — donositelj vode žive. Razmišljanja o pokretu Novog doba*. Vidi također o toj temi: Mijo Nikić, »Isus Krist — donositelj vode žive. Kršćansko promišljanje o New Ageu« u *Obnovljeni život*, 2003, 58, 3, 339–352.
- 3 Nakon početnih simpatija istočnih religija za New Age (posebno budizma i hinduizma), shvatilo se da su i istočne kulture za pripadnike tog pokreta samo fragmenti velikoga učenja i oblika duhovnosti koji ispunjenje nalazi u velikim europskim i sjevernoameričkim gradovima, a ne u selima ili slamovima Indije i Hong Konga.

Da bi razumjeli etičke obrasce djelovanja koje potiče New Age, potrebno je najprije razumjeti uzroke nastanka samog fenomena. Opće je mnijenje da sva ozbiljna promišljanja društvenih promjena i društvenih nastojanja proizlaze iz rascjepa moderne i postmoderne, pa na toj podlozi društvene stvarnosti i njezinim utjecajima treba razumjeti i općenito uzroke nastanka ezoterične religije i New Agea⁴. Dok se moderna temeljila na znanstvenom racionalizmu, mehanicizmu i redukcionizmu, novo doba koje se podudara s postmodernom zagovara holizam, teoriju mreže (network) i sveopću povezanosti životnih područja. New Age naravno nije jedini društveni izraz postmoderne, pošto oni u postmodernoj postoje uvijek u množini, budući da su se »velike pripovijesti« raspale na mnoštvo malih, od koji je i New Age dio, ali koji za razliku od drugih ne polazi toliko od dekonstrukcije moderne koliko od težnje da stvori neku novu konstrukciju. Stoga je prvi korak ovog rada objasniti uzroke nastanka postmoderne newageovske religioznosti koja je zadržala neke vrijednosti moderne, posebno individualizam i pluralizam.

Na tom tragu opreka između moderne i postmoderne može se također razumjeti i »nova etika«, koja u sebi zapravo sadrži mnoge elemente općenito postmoderne etike, ali je za razliku od nje (ili njih) bez ikakvih racionalnih temelja. Rađanje laičkog morala i njegovo odvajanje od religijskih tradicija i autoriteta, primat subjekta te neograničena vjera u razum i napredak na neki je način stvorilo pretpostavke za temeljne etičke momente New Agea, kojima ćemo u ovom radu posvetiti pozornost: relativizam i individualizam, te njihovu logičnu posljedicu — slabljenje političke kulture ili općedruštvenog angažmana. Zapravo, iako je njezin moralni imperativ isključivo stavljen na pojedinca, newageovska etika potiče čitav niz pitanja iz područja društvene etike kojima se teoretičari morala bave već nekoliko stoljeća (počevši od teoretičara društvenog ugovora), i na neki način poništava većinu etičkih koncepcija društvenih odnosa. Stoga vrijedi obratiti pozornost na tendencije newageovske ideologije koja potiče na odmak od društveno-političkog života, negiranje vlastite tradicije i kulturne baštine te poticanje anacionalnih država u cilju stvaranja jedne kolektivne holističke vizije i beskonfliktnog društva, napadanje klasične zapadne obitelji itd. Po principu po kojem »religija postaje maskom za nereligijske pobude«⁵, upozorit ćemo na opasnosti tih tendencija, koje New Age zapravo pretvaraju u jednu vrstu novog »totalitarizma«⁶, što ne znači da ne postoje i neki njegovi pozitivni doprinosi, koji, ako već ne rješavaju, onda barem pokreću i izazivaju nova promišljanja žarišnih problema današnjice (poput ekoloških tema, feminizma, ratnih konflikata i sl.).

4 Usp. Ignazio Sanna, *L'antropologia cristiana tra modernità e postmodernità*, Queriniana, Brescia, 2002, 158–159.

5 Usp. Jakov Jukić, *Lica i maske svetoga*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1997, 311.

6 Usp. Davorka Turk, »Ideologija New Agea« u *Diskrepancija* 2007, 12, 77–103, ovdje 78.

1. Fenomen New Age

Iako se pojava New Agea veže za kontrakulturu 60-ih (eklektički misticizam, seksualna anarhija i permisivnost, ekofeminizam, individualno prosvjetljenje i sl.), njegovi korijeni sežu daleko dalje u prošlost i podrazumijevaju svojevrsnu reciklažu drevnih ezoteričnih, teozofijskih, okultnih i inih tradicija. Zapravo New Age ne posjeduje doktrinu u strogoj smislu riječi, i kao takav nikada nije postao neki unificiran sustav misli koji bi vrijedio, a još manje obvezivao sve ljude, već se više radi o *viziji* stvarnosti i obnovi društva, o fluktuirajućem nizu raspršenih ideja koje obilježavaju nečiji životni stil, o amorfnoj duhovnosti i labavoj povezanoj mreži protagonista, iscjelitelja, sljedbenika, učitelja i sl. Otuda i poteškoća jasnijeg definiranja fenomena, jer je zapravo riječ o mreži novih strujanja, o »novoj paradigmi«⁷ koja želi zahvatiti sve sfere ljudskog djelovanja i pretendirati na sveopće ili univerzalno znanje, dok istovremeno povezuje ponekad sasvim oprečne ideje i posve različita znanstvena područja.

Većina definicija New Agea bi se mogla sažeti u dvije osnovne: one koje New Age smatraju tipično kulturalnim fenomenom koji nudi svoju specifičnu duhovnost, i one koje New Age smatraju religioznom fenomenom koji nudi nove vrijednosti, ideje i duhovnosti. Postoji naime još jedna grupa autora koja gornju podjelu smatra umjetnom i u New Ageu vidi ogroman polivalentan fenomen koji sabire ideje bilo religioznosti, bilo duhovnosti. Sam termin »New Age« doslovno znači *novo doba*, a podrazumijeva vremensku i duhovnu promjenu⁸. Zapravo, preobrazba pojedinca i društva putem mističnog prosvjetljenja dovest će do utopijske ere, odnosno Novog doba (= New Age) harmonije i univerzalnog napretka čovječanstva. Kršćansku eru patnje, žalosti i nesreće zamijenit će era Vodenjaka, razdoblje sveopće mudrosti, harmonije, osobne savršenosti i društvenog sklada. U tom će se razdoblju proširiti ljudska svijest i otkriti nove moći u čovjeku odnosno novi način gledanja na stvari ili rješavanja problema. Stoga se težište s društvene sfere premješta na unutrašnju, koja podrazumijeva holističku viziju, odnosno simbiozu čovjeka i njegova okoliša, duha i materije, subjektivnog i objektivnog, svijesti i tvari, misli i tijela.

Iako New Age ne ulazi ni u jednu utemeljenu religiju, njegova ideološka pozadina, kao što je uzgred već spomenuto, ima vrlo razgranato duhovno, religiozno i znanstveno rodoslovlje⁹. Većina kritičara ipak ističe ezoteriju (s protagonistom A.

7 Riječ paradigma je preuzeta iz znanstvenog rječnika kako bi se dala jedna više znanstvena nota New Age pokretu.

8 Misli se na vremensku promjenu u smislu da smo ušli u astrološko razdoblje Vodenjaka, za razliku od prethodne ere kršćanstva u znaku Ribe (u kojoj je dominirao materijalizam), a ta vremenska preobrazba se događa zajedno s preobrazbom svijesti pojedinca i čitavog čovječanstva, koje će živjeti u ljubavi i temeljnom jedinstvu s čitavim svemirom. Usp. Antonio M. Baggio, »L'ideologia New Age«, in *La dolce seduzione dell'Acquario. New Age tra psicologia del benessere e ideologia religiosa*, uredio Eugenio Fizzotti, Libreria Ateneo Salesiano, Roma, 1998, 108.

9 Tako ona, iako parcijalno, povezuje istočnjačke drevne religije, taoizam, alkemiju, gnosticizam, ezoterizam, okultizam i židovsku kabalu s učenjima mističara Eckharta, renesansnog humanista P.

Kadrec) koja je oživljena u XX. stoljeću od strane zapadnjačke teozofije (A. Bailey) i niz sinkretističkih elemenata sastavljenih od znanosti, drevnih vjerovanja, mistike i terapijskih umijeća. Središte pokreta je proširivanje svijesti (gnostičko učenje je pozadina newageovske ideologije) u svrhu preobrazbe čovjeka. Dosegnuvši krajnju točku promjene svijesti (*turning point*), u pojedincu počinje stvaranje nove zbilje, nove stvarnosti i kozmičkog jedinstva s božanskim Sve.

2. Uzroci pojave nove religioznosti i New Agea

Kako je zapravo došlo do takvog pokreta, odnosno koji su uzroci fenomena? Uglavnom se smatra da je pojava New Agea i općenito novih religioznosti spoj ideja (post)modernih oporbenih pokreta i zaboravljenih sakralnih vjerovanja. Novo doba se ukorijenilo na pripremljenom tlu iracionalizma i relativizma postmoderne zapadne kulture. Paradoksalno, povratak na stara vjerovanja je zapravo potaknut postmodernim odricanjem od »apsolutne istine, objektivnosti, bezvremenih moralnih vrijednosti, znanstvenog istraživanja i vjerovanja u povijesni napredak«¹⁰. Postmoderna je, tvrdi poljski sociolog Zygmundt Bauman, moderna bez iluzija¹¹. Stoga, ako bismo svijet moderne mogli okarakterizirati kao cjelovitost misli, onda svijet postmoderne može biti okarakteriziran kao fragmentarnost misli, budući da znanstvena metoda gubi svoju apsolutnost i svodi se na nesigurno znanje. Moderni svijet je doživio vlastito »rašćaravanje« radi sučeljavanja s društvenom zbiljom, koja je jednostavno opovrgavala te ideale. Prevelika ideološkičnost moderne proizvela je postmodernu skepsu prema njezinim idealima, i tako potaknula ukidanje kritičkog mišljenja i znanstvene metode¹². Promjena u prirodi znanja i znanstveno–simboličkom sustavu vrijednosti, u smislu da znanje više nije cilj sam po sebi već proizvodna roba u vlasti onoga tko ima moć, doprinosi tome da u središtu nije više odgovor na metafizička pitanja o smislu ljudske egzistencije i ljudskom dostojanstvu, već »vlada zavodljivost potrošnjom i odanost praktičnoj korisnosti života«¹³. Raspadanjem tradicionalnih društvenih okvira i klasičnih zajednica te sveza ovisnosti između svijeta gospodarskog napretka, političkih sloboda i osobne sreće, otvaraju se prostori nestabilnosti u društvenom poretku, a jača drevni mit o dolasku »zlatnoga doba«, o vlastitom savršenstvu i proširenju sebe u beskonačnost te spasenju kao životnoj mogućnosti i vještini koju posjedujemo¹⁴. Dakle nedostatak svrhovitog gibanja, smisla i čvrstih veza koje su

Mirandolle, teologa i metafizičara J. Böhmea, vidovnjaka E. Swedenborga, pjesnika W. Blakea, psihologa religije W. Jamesa i C. G. Junga, paleontologa i teologa T. de Chardina, književnika A. Huxleya, publicista L. Pauwelsa i J. Bergiera, filozofa G. Duranda, sociologa D. Riesmana, suvremenih američkih psihologa A. Maslowa i C. Rogersa. Usp. Jakov Jukić, *Budućnost religije. Sveto u vremenu svjetovnosti*, Matica hrvatska, Split, 1991, 250.

10 Terry Eagleton, *Teorija i nakon nje*, Algoritam, Zagreb, 2005, 24.

11 Zygmundt Bauman, *Postmoderna etika*, AGM, Zagreb, 2009, 45.

12 Marijan Grakalić, *Duhovnosti Novog doba: historiozofska monografija*, Arkadia, Zagreb, 1994.

13 J. Jukić, *Lica i maske svetoga*, 316.

14 M. Grakalić, *Duhovnosti Novog doba...*, 49.

nekada osiguravali veći autoriteti kao država, Crkva, tradicionalne zajednice, pokušava se nadomjestiti vlastitim izborima i većom slobodom pojedinca u stvaranju vlastitih životnih priča. I upravo u tom nedostatku čvrstog tla pod nogama dolazi do komercijalizacije i globalizacije duhovnosti, te u toj izglednoj situaciji New Age otvara svoje »tržište smisla«. Taj ludički mentalitet koji odbacuje velike ideale, a pozornost premješta u svoj mali udobni svijet, obilježava primat subjektivizma i rastuće individualizacije, bilo na razini istine (koja je neizbježno relativna) i vrijednosti (prevladavaju želje nad potrebama), bilo na razini pripadanja (koje je sve kraće i iskorijenjeno)¹⁵. Iako se postmoderna velikim dijelom definira polazeći od opreka s modernom, prema sociologu religije Željku Mardešiću još postoje i traju »dva moćna tijeka ideja i ponašanja koja dolaze iz moderne i nesmetano nastavljaju svoj put u modernu, a to su individualizam i pluralizam«¹⁶. Upravo su ti tijekovi, kao posljedice postmodernog relativiziranja istine, u skladu s onom pirandelovskom »Cosi è, come vi pare!« (Onako je kako vam se čini!), glavni »krivci« i uzročnici nastanka novih religijskih pokreta, pa tako i New Agea. Individualizam, te njegova nužna posljedica — pluralizam, utjecali su na sva područja života, a na osobito na definiranje identiteta ljudi postmoderne. Identitet stoga podrazumijeva i »otvorenost definicije«, na način da svaki identitet postaje poput odijela koje se po potrebi može mijenjati, a ne poput kože koja trajno pranja uz čovjeka¹⁷. Naglasak se premješta na pojedinca i njegovu preobrazbu u razdoblju postmoderne, u smislu da su ljudi postali usmjereni na sebe i svoje želje. Dok je u modernoj individualizam značio borbu za slobode različitih skupina pojedinaca, nakon izvojevanih sloboda, individualizam u postmodernoj sve više u prvi plan stavlja područje duševnog raspoloženja: užitek, prijetnost, bezbrižnost, rasonodu, izgled, privlačnost, tjelesnu ljepotu¹⁸.

Postmoderna dakle nije samo promjena u kulturi, gospodarstvu, politici, filozofskom razmišljanju i sl., već također i na području društvene zbilje i duhovnosti. Suočeni s vlastitom mogućnošću izbora i otvorenim tržištem »religijskih ponuda«, ljudi postmoderne počinju iz nekad kruto zadanih tradicionalnih vjerskih učenja izabirati ideje prema vlastitim potrebama i eliminirati ona učenja ili prakse koja im se ne sviđaju. Tako se od »religije zauzetosti« ili religije koja od pojedinca traži da se daruje i žrtvuje, prešlo na »konzumiranje religije«, odnosno umjesto služenja drugima kroz religiju počelo se služiti religijom. Takva tendencija instrumentalizacije religije i posluživanja njezinim duhovnim ponudama nije proizvela samo nekršćanske pokrete, već je, prema Mardešiću, utjecala na pojavu i širenje novih duhovnih i karizmatičnih pokreta u samom krilu Crkve. Tako sada u religioznom

15 Piersandro Vanzan, »Crisi della modernità e ambiguo ritorno del sacro«, u *La Civiltà Cattolica* 1995, IV, 51–62; A. Franchi, »Tra etica ed estetica. Osservazioni sulla crisi dell'uomo contemporaneo«, u *Sapienza* 2000, 3, 263–284; Id., »La crisi dell'uomo contemporaneo. Osservazioni sulla tolleranza e sul pluralismo culturale«, u *Sapienza*, 2003, 2, 153–180.

16 J. Jukić, *Lica i maske svetoga*, 320.

17 Z. Bauman, *Il disaggio della postmodernità*, Bruno Mondadori, Milano, 2002, 98.

18 J. Jukić, *Lica i maske svetoga*, 321.

ruhu postoji obnova modernih ideala: individualizma — ispunjenje vlastitih duhovnih potreba, i pluralizma — tolerancija prema drugim religijskim skupinama. Pojedinci miješaju religijska vjerovanja kao neki duhovni koktel, a tako pomiješana vjerovanja gube izvorno podrijetlo, kao i svoju racionalnu osnovu, tako da bez te razumske supstance jača doživljajni i čuvstveni element u skladu s individualističkim težnjama, a slabi osjećaj pripadnosti nekoj skupni.

3. »Nova etika«

Ako je fenomen New Agea izrastao na humusu postmoderniteta i smatra se postmodernom religijom, ili bolje rečeno jednom od postmodernih religija, onda je razložno pretpostaviti da će i etika koju New Age predlaže biti na tragu postmoderne etike. Naime nakon rastavljanja etike i religije u prosvjetiteljstvu, u postmodernoj se događa *smrt etičkog*, zamjena etike estetikom, postmoderno oslobađanje dužnosti i apsolutnih obveza, minimalistička moralnost i sl. Dok je moderna težila stvaranju univerzalnoga moralnog koda, bilo na filozofskoj, bilo na zakonodavnoj razini, postmoderna stavlja u središte aporičnost, ambivalentnost moralnog koda. Prema već spomenutom Baumanu, to radikalno novo razumijevanje fenomena moralnosti se rađa kroz postmodernu kritiku ambicija moderne o univerzalnosti i apsolutnom utemeljenju moralnosti. Prema njegovu mišljenju, pretenzije moderne da stvori univerzalni etički kod počivaju na krivoj premisi o moralnoj neambivalentnosti ljudskih bića i garanciji o savršenom ljudskom biću i savršenom društvu. One svode etiku na zakon te silom prebacuju moralne fenomene iz područja osobne autonomije na područje heteronomije, tako da se odluke ne donose više na temelju osobne odgovornosti već po nalogu čuvara koda i zakonodavaca. Njihov opći učinak nije toliko »univerzalizacija moralnosti« koliko utišavanje moralnih pobuda i kanaliziranje moralnih sadržaja prema društveno oblikovanim ciljevima koji mogu, ili već uključuju nemoralne svrhe¹⁹.

Možemo se i ne moramo složiti s Baumanom²⁰ da je postmoderno dokidanje modernih snova o etici pozitivno jer je doprinijelo otkrivanju autonomne, makar »nesigurne«, licem drugoga inspirirane etike, ali u svakom slučaju moramo priznati nepobitnu činjenicu da je postmoderna zaista raspršila tradicionalne čuvare moralnosti i potaknula na traženje nekog drugog utemeljenja moralnosti ili zakonodavnog reda²¹, osim religijskog ili državnog. Postmoderna je razbila očekivanja moderne da će svođenjem etike na zakon i nuđenjem pravila ponašanja uspjeti

19 Usp. Z. Bauman, Postmoderna etika, 25–49.

20 Irski moralni teolog Martin McKeeveer smatra da Bauman dobro opisuje iskustvo subjekta u razdoblju postmoderne te utjecaj promjene društvenih okolnosti na život ljudi, ali mu zamjera negiranje objektivne i univerzalne moralne istine te posvemašnje premještanje temelja moralnosti na ljudski spontani poriv. Usp. Martin McKeeveer, »Moral i jezik: Poučna analogija o osobnom i zajedničkom moralnom identitetu u procesu globalizacije« u *Diacovensia* 2003, 11, 2, 333–341.

21 E. Tugendhat raspravlja zapravo o novim izazovima etike da pronade novo utemeljenje moralnih sudova. Usp. Ernst Tugendhat, Predavanja o etici, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2003.

stvoriti savršeno društvo, jer takvo društvo zapravo i nije moguće. Stoga ne čudi da danas susrećemo sve više suvremenih etičara koji daju prednost vrlini i karakteru, u odnosu na teleološko ili deontološko utemeljenje moralnosti²², kao i sve više etičara koji sumnjaju u mogućnost univerzalnog utemeljenja moralnog koda, budući da je i onaj najpoznatiji Kantov pokušaj utemeljenja univerzalne etike često shvaćen kao »sekularizirano religijsko utemeljenje«²³, a njegov kategorički imperativ kao princip odvojen od dobra, s obzirom na to da ne polaže pozornost na posljedice moralnog čina.

Postmoderna etika premješta naglasak na pojedinca, što se posve poklapa s newageovskom tendencijom osobne preobrazbe. Stoga se čini da je etika New Agea, na krilima raspada čvrstih moralnih kodova i porasta sumnje u institucionalne zakonodavce moralnosti, stigla kao postmoderni fenomen sveopćeg cijepanja i grananja etike, te među mnoštvom moralnih sustava može biti poželjna opcija.

3.1. Antropološke pretpostavke etike New Agea

Što s tiče tipičnih elemenata koji karakteriziraju New Age, a imaju neko etičko određenje, navest ćemo samo nekoliko osnovnih: etički relativizam, individualizam i s njime povezan antropocentrizam, te nedostatak političke kulture. Ovo su također i najčešći prigovori protivnika New Agea. Promotrimo koliko su valjani ti prigovori i postoje li neki pozitivni doprinosi u tim newageovskim tendencijama. No prije nego ocrtaimo neka ključna svojstva etike New Agea, recimo nešto o njegovoj antropologiji, budući da svaka etika počiva na antropološkim pretpostavkama. Prema toj antropologiji čovjek je shvaćen kao »božanski« i »ukorijenjen« u Prirodi²⁴, te se nužno mijenja njegova svrhovitost, njegov identitet i njegovi odnosi s drugim ljudima, s Bogom i sa svijetom. Čovjek je uključen u evolucijsku viziju svemira u stalnom postajanju i više se ne shvaća kao racionalna osoba koja se sastoji od besmrtno duše i fizičkog tijela, već kao emanacija kozmičke svijesti. Riječ je o efektu nove vizije svijeta, ali isto tako i o »materijalističkoj paradigmi« koja razobličava čovjeka i mijenja njegov odnos s prirodom²⁵. Savjest, intelekt i volja u toj perspektivi nisu ništa drugo nego mala porcija zemaljskog organizma koji upravlja našim genetskim kodom i predstavlja samo jednu varijantu prirodnog kodeksa koji povezuje sva živuća bića.

Čovjek se predstavlja kao krajnji efekt automatskoga evolucijskog procesa Zemlje, s kojom sudjeluje u trajnoj evoluciji Univerzalnog bitka. Ignazio Sanna smatra da poimanje New Agea o prirodi vodi prema konačnom samouništenju čovjekova dostojanstva, jer »svođenje čovjeka od Božjeg stvorenja sa svojim individualnim i osobnim dostojanstvom na jednostavnu komponentu ljudskog roda,

22 Elizabeth Anscombe, Bernard Williams te posebno Alasdair MacIntyre i drugi.

23 E. Tugendhat, Predavanja o etici, 15.

24 Usp. Jean Vernet, Il New Age. All'alba dell'era dell'Acquario, Paoline, Milano, 19972, 13.

25 Usp. Paola Giovetti, »New Age: Lo spirito della nuova era«, in La dolce seduzione..., 167.

nije samo njega odvojilo od Boga, već ga je također odvojilo od svijeta²⁶. Stoga se etika New Agea može zvati autoetikom ukoliko je čovjek svoj vlastiti moralni zakonodavac, koji uređuje odnose sa svijetom na takav način da oni usvajaju »spasenjski« karakter²⁷. Među temeljne vrijednosti te etike možemo na prvo mjesto staviti »slobodu« da se živi, radi i vjeruje prema svom nahodjenju. Zbog toga talijanski sociolog religije Massimo Introvigne, jedan od najboljih poznavatelja New Agea, u njemu vidi primjer voluntarističkog relativizma koji dominira postmodernom kulturom²⁸. Prema tom relativizmu, etičke vrijednosti ne utemeljuje neko nadnaravno biće poput Boga, što nalaže religiozni moral, niti neka kultura, što predlaže kulturni relativizam na krilima antropoloških istraživanja. Vrijednosti, kao i sama stvarnost, ovise samo o čovjeku i stupnju njegova prosvjetljenja. U tom relativizmu se dakle nalazi autoritet »prosvjetljene svijesti«, koja na kolektivnoj razini ujedinjuje ljudska bića svih kultura i svih religija.

Iz rečenoga proizlazi da je nova moralna dužnost vezana za čovjekove odgovornosti prema čovječanstvu i prema samome sebi, u smislu da je on pozvan razviti svoje vlastite sposobnosti. Novi ideal newageovske etike je ideja superčovjeka, koji je kadar nadići samog sebe i doprinijeti razvoju čitavoga newageovskog pokreta. Etička pravila tako postaju zadana od čovjeka, jer on ne poznaje nikakav vanjski autoritet. Na tom tragu se temelji i newageovska tolerancija, prema kojoj u jednom društvu mogu postojati različiti sustavi vrijednosti, makar se u sebi čine kontradiktornima²⁹. Stoga u New Ageu i njegovoj holističkoj viziji ne postoji nikakav dualizam ni razdvojenosti između Boga, čovjeka i svijeta ili dobrog i lošega. Odbacuje se prirodni zakon koji mi prihvaćamo, a prihvaća zakon Prirode, sudjelovanje Svega u svemu. U praksi čovjek postaje božanski atribut, a mi se nalazimo pred novom etikom u kojoj ne postoji riječ grijeh, već krilatica »čini ono što želiš« postaje čitav zakon³⁰.

3.2. Etički relativizam

Relativizam je općenito naširoko raspravljana tema u zadnjim desetljećima, a podrazumijeva sva ona shvaćanja koja ne dopuštaju nikakva apsolutna načela u području spoznaje i djelovanja, pa tako razlikujemo epistemološki, etički, kulturni relativizam itd. Međutim, korijeni relativizma sežu daleko u 5. stoljeće prije Krista, kada je grčki mislilac Protagora čovjeka proglasio mjerom svih stvari: onih

26 I. Sanna, *L'antropologia cristiana*, 340. Prijevod je autorov.

27 Spasenje je gledano kao prosvjetljenje, što je izvorno ideja gnostičkog pokreta. Spasenje se postiže vlastitim silama kroz bezbrojne reinkarnacije, te nije potrebna nikakva milost kao u kršćanstvu. Usp. Mijo Nikić, »Križa New Agea« u *Obnovljeni život*, 2001, 56, 3, 373–383, 376.

28 Usp. Massimo Introvigne, *Il sacro postmoderno. Chiesa, relativismo e nuovi movimenti religiosi*, Gribaudi, Milano, 1996, 269.

29 Usp. Jean Vernet, *Nuove spiritualità e nuove saggezze. Le vie odierne dell'avventura spirituale*, Messaggero Padova, Padova, 2001, 92.

30 Usp. Massimo Introvigne, *Il cappello del Mago. I nuovi movimenti magici dallo spiritismo al satanismo*, Sugarco Edizioni, Milano, 2003, 273.

koje jesu da jesu, onih koje nisu da nisu. U povijesti filozofije postoje brojni kritičari koji su uvidjeli da je takva vrsta skepticizma neodrživa jer niječe zapravo svako načelo i njegovo pravo na univerzalnost, i da je ustvari riječ o različitim osjetilnim percepcijama ljudi o istoj stvari³¹.

Iako su neki suvremeni filozofi kao Richard Rorty, Jacques Derrida, Michel Foucault ponovo postavili pitanje mogućnosti spoznaje i doveli u pitanje postojanje ikakve istine, većina suvremenih filozofa sve više odbacuje relativizam jer je u njemu zapravo vrlo očita logička pogreška (*petitio principii*) u smislu da kroz apsolutno relativiziranje svake spoznaje relativizam relativizira i samog sebe. Relativizam istine ili nedostatak jedinstvenog stava na spoznajnom području nalazi svoj ekvivalent u gubitku orijentacije na etičko–društvenom području, te nastaje etički relativizam koji podrazumijeva nepostojanje objektivne moralne norme, pošto »izričaji pomoću kojih se izriču moralni sudovi o stavovima i djelovanju ne odgovaraju ničemu što je moguće valjano dokazati«³².

Otkuda pak relativizam u ideologiji New Agea? Čini mi se da je u korijenu etičkog i spoznajnog relativizma New Agea zapravo već spomenuti *turning point* ili promijenjena svijest pojedinca koji u sebi nalazi sva načela djelovanja i postavlja se kao temelj etičkog relativizma. Ako sam ja sudac svake svoje odluke, bez obzira na vanjske referente i bez obzira na sudove drugih ljudi o mom djelovanju, takav solipsizam, koji niječe društvenu zajednicu, zanemaruje jednu ključnu istinu o čovjeku kao temeljnu karakteristiku pri prosudbi njegova djelovanja — da je moguće maknuti čovjeka iz društva, ali nije moguće maknuti društvo iz čovjeka. Istina je da zagovornici New Agea ne smatraju kako je taj stupanj prosvjetljenja neka čovjekova samovolja, već mu prethodi dugi duhovni razvoj i proširivanje svijesti. Tako oni govore o produhovljenom čovjeku, čovjeku koji je u skladu s Bogom i od njega direktno nadahnut, pa je time i vjerojatnost ispravnosti njegova djelovanja izglednija. U toj pak tendenciji stvaranja savršenog društva odozdo, ili preko savršenih ljudi, Mardešić vidi neomarksističku tendenciju koja sada više nema u središtu promjenu proizvodnih odnosa, već promjenu svijesti ljudi³³, ali uvijek u cilju istoga — stvaranja zemaljskog raja, a što se logički protivi kršćanskoj viziji čovjeka i svijeta.

Relativizam New Agea, osim na antropocentrizmu, počiva također na panteističkom monizmu, kao jednom od temeljnih idejnih stožera New Agea. Pošto je prema tom učenju Bog sve i svuda, tada su ljudska bića mjerilo i sudac sama sebi. Ne postoji zlo ili grijeh, već samo neznanje, u smislu da čovjek nije pogriješio već nije spoznao istinu o sebi, nije odabrao svoju pravu stvarnost. A istina ima koliko i ljudi, i mijenjaju se s čovjekovim mišljenjem. Istina je fluidna kao i čitav newage-

31 Usp. Ivan Tadić, »Protagorin i suvremeni relativizam«, u Diktatura relativizma. Zbornik radova znanstvenog simpozija održanog u Zagrebu 16. Lipnja 2007, Filozofsko–teološki institut Družbe Isusove, Zagreb, 2009, 43–50.

32 Tonči Matulić, »'Etička hereza' — relativizam: Teologijske analize demokratskog pokreta«, u Diktatura relativizma..., 213–214.

33 Usp. J. Jukić, Budućnost religije, 257.

ovski pokret. Relativizam New Agea smatra ne samo da svatko od nas ima svoju istinu već i da svatko od nas *doslovno* može stvoriti svoju stvarnost, za koju će sam postaviti kriterije vrijednosti i istine. Ne postoji neko objektivno dobro i zlo, već dobro i zlo ovise o perspektivi, raspoloženju ili željama pojedinca. Na takvim teorijskim temeljima zasigurno je nemoguće izgraditi bilo kakvo poimanje osobne ili društvene odgovornosti, a bez odgovornosti nema ni govora o moralnom činu.

Nedostatak odgovornosti rađa se i zbog još jednog razloga: učenja o reinkarnaciji. U skladu s tim učenjem ne postoji nešto poput ubojstva ili krađe i slično, zato što je karma iznad nagrade za dobro i kazne za zlo, a svaka patnja ili nesreća su zaslužene u nekom od prethodnih života. Stoga nitko ne može biti kriv zato što je instrument karme³⁴, čiji je sluga, a ne žrtva. Takvo pojednostavljeno tumačenje zakona karme zapravo dovodi do ukidanja društvene kritike i opravdanja statusa quo, odnosno praktične pasivnosti u smislu vršenja pritisaka na društvene strukture. Iako se zapravo u newageovskoj ideologiji uopće ne razumije gdje je područje ingerencije čovjeka, a gdje Božje, čini se da je čovjek na taj način, iako ima potpunu slobodu u odlučivanju, zapravo lišen one bremenite, ali egzistencijalne slobode prema kojoj je on sam autor svojih, pa i makar i loših čina, a nije samo sredstvo neke sile, bila to i ona božanska, koja upravlja čovjekom. Tako New Age, iako se prividno čini da nudi apsolutnu slobodu u odlučivanju, zapravo oduzima čovjeku slobodnu volju, dokada njegovo Ja, te on prestaje biti subjektom. Stoga newageovski etički relativizam puno više uzima nego daje, a pretpostavlja i iskrivljenu antropološku sliku o čovjeku, koji je zapravo više rob božanstva nego njegov slobodan sluga.

3.3. Individualizam i antropocentrizam

Središnja misao New Agea je proširivanje osobne svijesti kao isključivog puta spasenja ljudi, te »sve vrijednosti proistječu iz svijesti što je čovjek ima o sebi«³⁵. Riječ je dakle o postepenom postizanju »životnog savršenstva« koje uključuje osobno zadovoljstvo (mir, sreću, samostalnost, samodostatnost), skladni odnos s okolinom i drugim ljudima (ekologija, održivi razvoj, rodna ravnopravnost, civilno društvo), a također i odnos s nekom vrhovnom instancijom koja se često razumijeva kao univerzalna svijest, sveobuhvatna energija, božanska vibracija ili dinamičko jedinstvo Kozmosa. Pokušavaju se ocrtati latencije i potencije »božanskog života na zemlji«, dok se prema nekim autorima u tome nazire narcisoidna težnja ljudskog bića, a to je »proširenje sebe u beskonačnost«³⁶.

U newageovskoj ideji o samousavršavanju čovjeka, koja se velikim dijelom temelji na psihologiji C. G. Junga, u smislu rađanja sebstva kroz uništavanje Ja ili ega, naziremo narcisoidnost, volju za moći i stvaranjem superčovjeka. Pripadnici New Agea posvajaju Junga kao jednog od njihovih pristaša i teoretičara.

34 Usp. Stanko Jambrek, »Relativizam new age pokreta«, u Diktatura relativizma..., 300.

35 Fritjof Capra, Die neue Sicht der Dinge, u: J. Jukić, Budućnost religije, 250.

36 D. Turk, »Ideologija new agea«, 88.

Međutim, kako je to pokazao australski poznavatelj Jungove misli David Tacey u svojoj knjizi *Jung and the New Age*³⁷, riječ je zapravo o površnom ili populističkom tumačenju Junga, koje ne odgovara stvarnosti. Tacey smatra da newageovci posve krivo shvaćaju Jungovu koncepciju »objektivne psihe«³⁸ kojoj je podređena ona subjektivna, što je u New Ageu posve suprotno, kao i pojam sebstva, koji izjednačuju s vlastitim Ja. U procesu individualizacije i samospoznaje newageovci izjednačuju svijest sa sebstvom, što prema Jungu zapravo može dovesti do psihičkih manija o nadčovjeku, a kod New Agea se reflektira na način da se, umjesto umanjivanja, ego uvećava. Nepostojanje objektivnog svijeta, kakvo predlaže New Age, ima vrlo važne posljedice za društveni i politički život jer ukida bilo kakvu političku ili društvenu akciju. Neki kritičari New Agea smatraju da se iza takvih tendencija izmjene stanja svijesti kriju posve materijalističke, svjetovne, pa i izrabljivačke namjere. Činjenica je da su sljedbenici New Agea, koji su prvotno bili iz redova djece cvijeća, otpadnika od društva, anarhista i osporavatelja društva, danas zapravo ljudi visoke kupovne moći koji se bore sa stresom ili imaju emocionalnih problema³⁹. Tako se ono što se nekad postizalo halucinogenim drogama danas postiže posebnim tehnikama samopomoći⁴⁰, a one imaju za cilj usavršiti naše duhovno i fizičko stanje, koje zapravo utjelovljuje savršenog radnika, »koji više nije nikakva prepreka beskonačnoj akumulaciji kapitala«⁴¹.

Ideologija New Agea svojim idejama o osobnoj preobrazbi i korjenitom preoblikovanju čovjeka prijeti gubitkom identiteta, a promjenom stanja svijesti gubitkom racionalne misli. Putem prividno etički jednostavnih pravila (»Bolje je biti dobar nego zao«) te populističkih i površnih koncepata (»Iskoristi svoju stvaralačku moć!«; »Možeš ako misliš da možeš!«), New Age prijeti ukidanjem znanstvene metode i pokušava je nadomjestiti nekritičkim teorijama, meditativnim uvidima i sl., što zapravo ima za posljedicu pasivnost na političkom i društvenom planu. Čovjekov društveni položaj i životno iskustvo neutraliziraju se u društvenom kontekstu, čovjek se izvlači izvan društvenih okvira i nameće mu se vjerovanje da je njegovo stanje određeno njegovim vlastitim mislima i karmom. Tako je »univerzalna inteligencija«, koja uvijek odgovara na naše misli i riječi, stvarajući uvjete i okolnosti u kojima se naš život odvija, zapravo »razrješenje nekog karmičkog duga« ili je tek »posljedica jednostavne činjenice da mi sami sebe ne volimo«⁴². Pritom se zaboravlja činjenica da nisu svi pojedinci obdareni istim sposobnostima, pa ni na duhovnom planu, te su bez društvene potpore i onih bitnih dru-

37 David Tacey, *Jung and the New Age*, Brunner Routledge, New York, 2002.

38 Isto, 19.

39 Usp. Željka Matijašević, »Psihoanaliza i new age« u *Filozofska istraživanja* 2007, 27, 1, 47–56, ovdje 48.

40 Usp. Michel Lacroix, »Ideologija new agea«, u *Europski glasnik*, 2002 7, 7, 34. Lacroix smatra da bi pripadnici New Agea i danas prionuli za drogama kao sredstvom prosvjetljenja da nema znanstvenih dokaza o njezinoj štetnosti.

41 D. Turk, »Ideologija new agea«, 99.

42 Isto, 95.

gih u našim životima ti pojedinci prepušteni uvjerenju da će im neka duhovna sila pomoći ili da će uz dovoljno nutarnjeg napora, meditacije i raznih psihoanalitičkih tehnika naći rješenje za svoje probleme.

3.4. Društvena etika

Kao posljedica ove antropocentrične konstelacije u kojoj su čovjek i njegova unutarnja preobrazba temelj svih društvenih kretanja i promjena u trenutku kad se dosegne »kritična masa« promijenjenih ili prosvijetljenih pojedinaca, »svaka revolucija bitno je unutrašnja, duševna, duhovna i moralna, obavljena u nama samima, a ne ona izvanjska, društvena, politička, gospodarstvena ili oružana«⁴³.

Međutim, iako zagovornici New Agea polaze od pojedinca, i on im je početna točka na koju primjenjuju svoja učenja, određite ili konačni cilj takvog nastojanja promjene pojedinačne svijesti je zapravo cjelokupni razvoj ljudskog roda. Stoga, iako se u početku činilo da newageovci usmjeravaju svu pozornost na pojedinčevu preobrazbu, ipak se mora priznati da ta pojedinačna preobrazba ima za cilj promjenu kolektivne svijesti, odnosno ona je suma svih pojedinačnih promjena. Proces promjene dakle ide odozdo, od pojedinaca prema strukturama vlasti i institucijama, sustavima vrijednosti. Međutim, pitanje je je li ovakav redosljed prihvatljiv. Ako se prisjetimo činjenice da New Age promiče seksualnu i svaku drugu anarhiju, transnacionalnu ili anacionalnu svijest, negiranje tradicije i slično, postavlja se pitanje utemeljenja tih sustava vrijednosti i struktura koje nudi, a koji bi polagali pravo na univerzalnost i objektivnost, s obzirom da je autor tih sustava i struktura zapravo samo jedan zbroj ljudskih duhovnih iskustava. Znamo da se moralni sudovi i norme ne mogu empirijski ili iskustveno utemeljiti⁴⁴, a što na neki način sugerira ovaj obrnuti uzročni slijed društvenih promjena. Iz toga proizlazi da iako se drugo razdoblje ideologije New Age sve više zalaže za razvoj društvene i političke svijesti (ekološki pokret, organska poljoprivreda, feministička svijest, mirovna kultura, bioetički stil života i dr.), što je po sebi pozitivno, on to čini na metodološki posve krivi način, jer počiva na utopijskoj premisi da će svi jednom postati prosvijećeni i usuglasiti se oko istih stavova, što je u stvarnosti prilično nerealno očekivati. Zato se potpuno slažem s Mardešićem koji kada govori o ekološkoj svijesti newageovaca zaključuje da je ta tendencija »triježna u onome što zapaža, ali utopijska u onome što očekuje«⁴⁵, ili, drugim riječima, ona ukazuje, i to je ono pozitivno, na određene društvene i kulturne probleme, ali pristupa njihovu rješavanju na nerealan i neznanstven način.

Stoga možemo reći da u New Ageu ne postoji neka strategija ili neko načelo na kojemu bi počivala društvena etika, načelo koje bi obvezivalo sve ljude u svakom trenutku, te tako društvena etika postaje utopijski san koji će se ostvariti kada svi ljudi postignu osobnu preobrazbu. Temelji su dakle takve etike posve klimavi

43 J. Jukić, *Budućnost religije*, 251.

44 Usp. E. Tugendhat, *Predavanja o etici*, 14.

45 J. Jukić, *Budućnost religije*, 252.

i neutemeljeni, a podudaraju se s nihilističkim poimanjem etike u postmodernoj, jer joj odriču bilo kakav vanjski, univerzalni ili razumski temelj.

Zaključak

Čini se da su svi elementi etike New Agea prisutni unutar postmoderne etike, samo u ovom slučaju dolaze u religijskom ruhu. Vidjeli smo nelogičnosti koje prate etiku New Agea, kao i njegovu promašenu praktičnu primjenu. To pak ne znači da New Agea trebamo odmah nekritički odbaciti. Zapravo, sama njegova pojava čini se kao određeni indikator nezadovoljstva tradicionalnim obrascima religijskog vjerovanja, ali i nezadovoljstva obrascima vjerničkog ponašanja. Religijsko i heteronomno utemeljenje morala je postmodernim oslobađanjem sumnje u univerzalnost moralnog koda dovedeno u krizu. New Age je pokušaj autonomnog utemeljenja moralnosti. Taj pokušaj se pokazao neuspjelim i znanstveno nerazrađenim, ali ipak govori da postoje rupe u našem shvaćanju moralnosti, barem na pojavnjoj razini, koje treba zakrpati.

Iako New Age na prvi pogled ukazuje na mnoge pozitivne pojave koje spominje i papinski dokument *Isus Krist — donositelj vode žive*,⁴⁶ kao što je kritika materijalizma, zanimanje za nadnaravno i religiozno iskustvo, ekološka svijest, mirovna kultura, organska proizvodnja, samoizgradnja, i sl., ipak te pozitivne tendencije počivaju na logički krivim premisama i zapravo maskiraju totalitarističke ambicije koje čovjeka pretvaraju u roba vlastite slobode. Stoga je u vrednovanju pokreta poput New Agea potrebno kritički razlučiti ono što je ideološka zabluda koja nijeće ljudsku prirodu i njezine realne mogućnosti od simptomatskog značenja koje New Age ima za današnju kulturu, u smislu da nudi jedan svojevrsni pokazatelj stanja ljudskog duha i trenda društvenih kretanja.

46 Papinsko vijeće za kulturu — Papinsko vijeće za međuvjerski dijalog, *Isus Krist — donositelj vode žive*. Razmišljanja o pokretu Novog doba, Vatikan 2003.

The New Ethics

An Analysis of Ethical Aspects of the New Age Movement

Jasna Ćurković Nimac*

Summary

The first part of the article puts forward a brief phenomenological expose of the New Age movement and describes the causes for its emergence out of the general phenomenon of religious movements as well as its connection to postmodernist thought and social dynamism. New Age is considered an offshoot of the postmodern condition of the spirit which negates critical scientific knowledge and favours instead new irrational thought systems. The second section deals with some of the most salient ethical elements in the New Age ideology, such as ethical relativism, ethical subjectivism and the lack of social ethics. The author considers that the so-called new ethics is also a part of the global postmodernist worldview as regards ethical patterns which are strongly characterized by minimalistic morality, release from absolute duty, negation of the objective foundations of morality, etc. The consequences of such »voluntaristic relativism« has its serious ethical repercussions for the spiritual condition of the individual who is left to fend for himself and is given over to self-help techniques, but also for society, since social strategy is being abolished in favour of individual action. Still, the New Age phenomenon indicates without a doubt the lack of a classic supply of religions, and so needs to be examined in order that the void brought on by modern society may be identified and replenished.

Key words: New Age, ethics, postmodern times, religion, relativism, individualism, anthropocentrism, culture

* Dr. sc. Jasna Ćurković Nimac, Institut of Social Sciences Ivo Pilar. Address: Leharova 1, 52100 Pula, Croatia. E-mail: jasnacurkovic@yahoo.com